

Ключевые слова: когнитивный диссонанс, копинг-стратегии, механизмы психологической защиты, паттерны поведения.

In the article the results of empirical research of the interdependence between the usage of coping-strategies and the formation of “successful” and “unsuccessful” patterns of a specialist’s conduct. The latter identification proved to have positive consequences (they influence the structure, dynamics and results of personal processes; are the source of self-improvement and self-realisation) and negative ones (disagreement between the image of “I” – as a professional and “I” – as an ideal professional, dissatisfaction by the major itself, professional activity, professional non-adaptation).

Keywords: cognitive dissonance, coping-strategies, mechanisms of psychological defence, patterns of behaviour.

Кокун О.М.

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

В статті викладено загальні теоретичні передумови обґрунтування вибору методичного забезпечення психологічних досліджень та приклад його практичного здійснення щодо дослідження особливостей формування професійної спрямованості та компетентності фахівців професій типу “людина-людина” на різних етапах професійного становлення.

Ключові слова: психологічне дослідження, методи дослідження, професії типу “людина-людина”, професійне становлення.

Нині існує достатньо багато доступної наукової літератури щодо теорії та практики експериментально-психологічних досліджень. Це перекладні класичні видання зарубіжних вчених [4], [14], [16], [17], а також українських [2], [3], [12] та російських науковців [5], [9], [15]. Але, разом з тим, хоча кількість емпіричних досліджень, які здійснюються в різних галузях психології з кожним роком постійно збільшується, питання обґрунтованості вибору методичного забезпечення (дослідницького інструментарію) у психологічній дослідницькій практиці залишається достатньо гострим.

На жаль, дуже часто, дослідник взагалі ніяк не аргументує вибір ним тих чи інших дослідницьких методів та методик. І якщо це припустимо, коли результати досліджень викладаються у формі тез доповідей конференції (зважаючи на їх стислий обсяг), то, на нашу думку, вже починаючи з наукової статті, особливо коли вибір методів (методик) не є очевидним, потрібно давати хоча б стисло аргументацію їх вибору. А в великих наукових працях – монографіях, дисертаційних роботах, слід намагатись надавати вже повне обґрунтування використаному в проведених дослідженнях методичному забезпеченню.

Зрозуміло, що кожне психологічне дослідження є, дуже часто, унікальним за своїм змістом. І вибір методів для його здійснення певним дослідником зумовлюється його власним досвідом, практичним володінням певними психодіагностичними методиками, особливостями дослідницької вибірки, конкретними умовами дослідження та ін. Зважаючи на це, зрозуміло, неможливо “прописати точні рецепти” щодо обґрунтування вибору методичного забезпечення психологічного дослідження на всі випадки. Бо, дуже часто, внаслідок специфіки умов проведення дослідження, його предмету, вибірки, просто неможливо дотриматися усіх рекомендованих процедур щодо обґрунтування його методів. І, навпаки, намагання шаблонно ці процедури виконати, не зважаючи на зазначену специфіку, може призвести й до зворотного результату.

Тому в даній статті ми спробуємо викласти загальні теоретичні передумови обґрунтування вибору методичного забезпечення психологічних досліджень та наведемо приклад його практичного здійснення щодо дослідження особливостей формування професійної спрямованості та компетентності фахівців професій типу “людина-людина” на різних етапах професійного становлення.

До *загальних принципів* наукового вивчення психічних явищ Б.Г. Ананьєвим було віднесено такі п’ять основних: 1) відображення об’єктивної істини; 2) перевірка закономірностей, які вивчаються на практиці; 3) сувороб’єктивність при вивченні психіки; 4) дослідження психічних явищ у процесі діяльності людини; 5) вивчення всіх психологічних феноменів у розвитку [1, с. 194].

Основними *вимогами* до методів, якими досліджуються психічні явища, за С.Д. Максименком, є такі :

- психічні явища необхідно вивчати в їх розвитку, взаємозв’язку і взаємозалежності;
- метод психологічного дослідження повинен бути адекватним предмету дослідження, розкривати суттєві, а не випадкові, не другорядні особливості психологічного процесу, стану чи якості, що досліджуються [11, с. 49].

Відомо, що методи психологічного дослідження поділяють на декілька основних груп – теоретичні, емпіричні, інтерпретаційні [1], [5], [12] та ін. Зокрема, за Б.Г.Ананьєвим, до емпіричних методів відносяться такі як обсерваційні, експериментальні, психодіагностичні, біографічні методи, методи аналізу процесів та продуктів діяльності; моделювання [1].

На наш погляд, класичними можна вважати сформульовані Є.П. Ільїним [7, с. 343 - 344], принципи вибору діагностичних методів для конкретного дослідження, які у скороченому вигляді можна сформулювати таким чином: 1) цілеспрямованість вибору діагностичних ознак, які найбільш точно характеризують досліджуване явище; 2) вибір для діагностики оптимальної кількості методик і показників; 3) необхідність отримання інформації про суб’єктивне ставлення людини до певної ситуації, яке пов’язане з досліджуваними явищами. Подібних поглядів на принципи вибору методів для діагностики ПФС дотримується й А.Б. Леонова [10, с. 10 - 12].

Як було справедливо вказано М.В. Макаренком та ін. [13] дослідницькі

методики повинні бути *практично прийнятними*, оскільки найцінніші прогностично, але трудомісткі, складні й такі, що потребують значних часових та грошових витрат, методики можуть не знайти широкого практичного застосування. Нами у попередніх публікаціях [8] щодо вибору дослідницьких методик також відзначалося необхідність їх відповідності таким *вимогам*, як відносна простота, інформативність, надійність, валідність, зручність та дешевизна в застосуванні.

Отже, узагальнюючи вищенаведене, можна визначити таку необхідну послідовність *обґрунтування вибору методичного забезпечення* психологічного дослідження:

- 1) визначення та конкретизація предмету дослідження – тобто, яке психічне (соціально-психологічне та ін.) явище (явища) планується вивчати;
- 2) на основі теоретичного аналізу, визначення змісту даного явища, його основних компонентів, їх взаємовідношень, ієрархії і т.ін., а також вірогідних внутрішніх та зовнішніх чинників, що можуть на нього впливати;
- 3) аналіз наявного методичного інструментарію, яким можна вивчати певні компоненти та чинники даного явища; у результаті потрібно обґрунтувати вибір для кожного із досліджуваних компонентів та чинників одного чи декілька діагностичних показників, дотримуючись такого загального правила, щоб забезпечити мінімально можливою кількістю методів (методик) та часом проведення дослідження, отримання найбільш повної інформації щодо досліджуваного явища та чинників, які зумовлюють його прояви і перебіг; дуже часто може виникнути необхідність дещо модифікувати наявний психодіагностичний інструментарій та розробити додатковий опитувальник.

Далі, додержуючись вказаної вище послідовності, наведемо обґрунтування вибору методичного забезпечення на прикладі дослідження, метою якого є визначення особливостей формування професійної спрямованості та компетентності фахівців професій типу “людина-людина” на різних етапах професійного становлення.

Під професійним становленням фахівця розуміють процес прогресивної зміни його особистості внаслідок соціальних впливів, професійної діяльності і власної активності, спрямованої на самоудосконалення і самоздійснення. Становлення обов’язково передбачає потребу у розвитку і саморозвитку, можливість і реальність її задоволення, а також потребу у професійному самозбереженні [6, с. 29, 58]. Професійне становлення – це формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих та професійно важливих якостей і їх інтеграція, готовність до постійного професійного зростання, пошук оптимальних прийомів якісного і творчого виконання діяльності відповідно до індивідуально-психологічних особливостей людини [6, с. 30].

У професійному становленні особистості можна виділити шість основних етапів: 1) професійної орієнтації (оптації); 2) професійної підготовки; 3) професійної адаптації; 4) первинної професіоналізації; 5) вторинної професіоналізації; 6) професійної майстерності [6], кожен із яких характеризується сво-

їми психологічними новотворами та особливостями.

Професійна спрямованість та компетентність є, за Е.Ф. Зеєром, двома із чотирьох основних особистісних складових професійного становлення фахівця (ще – професійно важливі якості та професійно значимі психофізіологічні властивості):

1. Спрямованість особистості, характеризується системою домінуючих потреб, мотивів, відносин, ціннісних орієнтацій та установок. Компонентами професійної спрямованості є: мотиви (наміри, інтереси, схильності, ідеали), ціннісні орієнтації (зміст праці, заробітна плата, добробут, кваліфікація, кар'єра, соціальний стан тощо), професійна позиція (ставлення до професії, установки, очікування і готовність до професійного розвитку), соціально-професійний статус. На різних стадіях становлення ці компоненти мають різний психологічний зміст, зумовлений характером провідної діяльності і рівнем професійного розвитку особистості.
2. Професійна компетентність – сукупність професійних знань, умінь, а також способів виконання професійної діяльності. Її основними компонентами є: соціально-правова компетентність (знання й уміння в галузі взаємодії з суспільними інститутами і людьми, а також володіння прийомами професійного спілкування і поведінки); спеціальна компетентність (підготовленість до самостійного виконання конкретних видів діяльності, уміння вирішувати типові професійні задачі й оцінювати результати своєї праці, здатність самостійно здобувати нові знання й уміння за фахом); персональна компетентність (здатність до постійного професійного росту і підвищення кваліфікації, а також реалізації себе в професійній праці); аутокомпетентність (адекватне уявлення про свої соціально-професійні характеристики і володіння технологіями подолання професійних деструкцій); екстремальна професійна компетентність (здатність діяти в умовах, що раптово ускладнилися, при аваріях, порушеннях технологічних процесів) [6, с. 152 - 156].

Отже, враховуючи специфіку досліджуваного явища, значний віковий діапазон потенційних досліджуваних, специфіку окремих етапів професійного становлення, було вирішено дослідження поділити за трьома окремими *періодами* становлення: 1) вибір професії (оптація) (15 – 17 років); 2) професійна підготовка (15 – 23 років); 3) професійна діяльність: від етапу професійної адаптації до етапу професійної майстерності (20 – 60 і більше років); та відповідно до цього підбрати і обґрунтувати методичне забезпечення досліджень.

Обґрунтування вибору методів емпіричного дослідження на етапі професійної орієнтації (оптації)

В якості основних завдань досліджень на даному етапі, виходячи з його особливостей та властивих йому психологічних новотворів (професійні наміри, вибір шляху професійного освіти і професійної підготовки, учбово-професійне самовизначення), були визначені такі:

- 1) визначення особливостей професійних намірів та професійної спрямованості учнів;

- 2) визначення чинників вибору ними професії, можливих помилок при цьому;
- 3) особливостей динаміки такого вибору впродовж навчання у старших класах;
- 4) визначення професійних схильностей учнів, ступеню адекватності уявлень про них, рівня інформованості про різні професії тощо.

При виборі дослідницьких методів на даному та подальших етапах також враховувалася специфіка діяльності у професіях типу “людина-людина”, вимоги, які висувають професії даного типу до людини та необхідні для успішної роботи за ними професійно-важливі якості.

Вирішення вищевказаних завдань передбачалося здійснювати на основі різнобічного аналізу результатів за показниками, що отримані на основі використання трьох психодіагностичних методик та розробленого для даного етапу опитувальника:

1. Диференційно-діагностичний опитувальник Є.О. Климова надає можливість визначити орієнтовний рівень професійних схильностей досліджуваних за 5 типами професій, згідно класифікації Є.О. Климова: 1) “людина-природа”; 2) “людина-техніка”; 3) “людина-людина”; 4) “людина-знак”; 5) “людина-художній образ”.
2. Методика “Опитувальник професійних переваг” (модифікація I частини тесту Голанда) надає можливість отримати самооцінку досліджуваних щодо вираженості в них якостей, характерних для кожного з 6 професійних типів 1) реалістичний; 2) інтелектуальний; 3) соціальний; 4) артистичний; 5) запозитливий; 6) конвенціональний.
3. Методика виявлення “Комунікативних та організаційних здібностей” (КОЗ-2) надає можливість визначити рівень розвитку таких провідних для успішної роботи за професіями типу “людина-людина” здібностей як комунікативні і організаційні.
4. Опитувальник, який було розроблено таким чином, щоб отримані на його основі результати, надали можливість вирішення, зокрема, у зіставленні з результатами психодіагностичних методик, всіх вищевказаних для даного етапу досліджень завдань (сам текст даного опитувальника наводиться далі, а для досліджуваних він представлений у більш зручному, “читабельному” вигляді).

Анкета

Прізвище, ім'я _____ вік __ клас __ дата _____

Інструкція: Будь ласка, дайте відповіді на нижченаведені питання, вписавши у відповідне місце відповідь чи підкресливши відповідне твердження (одне чи декілька).

1. Чи вибрали Ви вже свою майбутню професію: /так/ /ні/.
2. Якщо так, то яку саме: _____.
3. Свою професію Ви обрали (чи оберете): /виключно самі/ /за порадою батьків/ /за порадою друзів/ /інше _____/.
4. Ви: /дуже хочете мати саме цю професію/ /для Вас це особливого значення не має/.
5. Ви вважаєте, що ваші здібності відповідають вимогам майбутньої професії:

- /недостатньо/ /переважно/ /повністю/.
6. У майбутній професії Вас найбільше приваблює можливість: /багато заробляти/ /легко отримати цю спеціальність/ /бути корисним суспільству/ /розкрити свої здібності/ /мати престижну роботу/ /отримувати від неї задоволення/ /не перенапружуватись під час роботи/ /інше _____/.
 7. У своїй майбутній роботі Ви б воліли спілкуватися з людьми (колегами, клієнтами і т.ін): /якнайменше/ /стільки, скільки потрібно для роботи/ /якомога частіше/.
 8. Якщо Вам у майбутній роботі довелося б організувати роботу, керувати своїми колегами, то Ви б з цим справились: /точно не справився/ /можливо справився/ /без особливих труднощів/.
 9. Якщо Вам у майбутній роботі потрібно буде навчати інших, то Ви б з цим справились: /точно не справився/ /можливо справився/ /без особливих труднощів/.
 10. Ви би воліли, щоб майбутня робота була пов'язана з відповідальністю: /якнайменше/ /у необхідних межах/ /якнайбільше/.
 11. Ви б воліли, щоб майбутня робота була пов'язана з ризиком: /якнайменше/ /у розумних межах/ /якнайбільше/.
 12. У майбутній роботі Вас найбільше приваблює можливість: /допомагати людям/ /захищати людей/ /навчати інших/ /керувати людьми/ /бути незалежним від начальства і колег/ /інше _____/.
 13. Ви маєте інформацію про сучасні професії: /неповну/ /досить значну/ /повну/.
 14. Ваша середня навчальна успішність за останній семестр склала __ балів.

Обґрунтування вибору методів емпіричного дослідження на етапі професійної підготовки

Основними завданнями досліджень на даному етапі стали такі: 1) визначення особливостей професійної спрямованості та компетентності студентів (зокрема, у розрізі таких новотворів, властивих для даного етапу професійного становлення як професійна підготовленість, професійне самовизначення, готовність до самостійної праці); 2) динаміки показників, що характеризують дані складові професійного становлення впродовж навчання у ВНЗ чи інших закладах; 3) виявлення сприятливих та несприятливих для цього процесу чинників, ступеню ним задоволеності студентів, причин припинення професійного навчання.

Для забезпечення вирішення вищевказаних завдань обґрунтовано використання трьох психодіагностичних методик та розробленого для даного етапу опитувальника:

1. Диференційно-діагностичний опитувальник Є.О. Климова (зміст даної та наступної методики вже розглядався вище).
2. Методика виявлення “Комунікативних та організаційних здібностей” (КОЗ-2).
3. Шкала самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема надає можливість визначити рівень самоефективності студентів (у даному випадку, щодо успішності їх навчальної діяльності).

4. Опитувальник (текст опитувальника та обґрунтування його використання, як і вказаних психодіагностичних методик, наводяться нижче)

Анкета

Прізвище, ім'я _____ вік __ курс __ група __ дата _____

Інструкція: Будь ласка, дайте відповіді на нижченаведені питання, вписавши у відповідне місце відповідь чи підкресливши відповідне твердження (одне чи декілька).

1. В середньому Ви витрачаєте на підготовку до занять (удома чи бібліотеці) ____ годин на день.
2. Ваше позанавчальне навантаження (побут, сім'я, підробіток) в середньому становить __ годин на день.
3. Ваша працездатність упродовж навчального дня: /Погіршується/ /Не змінюється/ /Поліпшується/.
4. Ваша працездатність упродовж навчального тижня: /Погіршується/ /Не змінюється/ /Поліпшується/.
5. Ваше здоров'я: /Дуже погане/ /Погане/ /Посереднє/ /Добре/ /Дуже добре/.
6. Ваші стосунки з однокурсниками переважно: /Дуже погані/ /Погані/ /Посередні/ /Добрі/ /Дуже добрі/.
7. Ваші стосунки з викладачами переважно: /Дуже погані/ /Погані/ /Посередні/ /Добрі/ /Дуже добрі/.
8. Свою професію Ви обрали: /самі/ /за порадою батьків/ /за порадою друзів/ /інше _____/.
9. Ваші здібності, на вашу думку, відповідають вимогам майбутньої професії: /недостатньо/ /переважно/ /повністю/.
10. Ви: /дуже хочете мати саме цю професію/ /для Вас це особливого значення не має/.
11. У професії Вас найбільше приваблює можливість: /багато заробляти/ /легко її отримати/ /легко зробити кар'єру/ /бути корисним суспільству"/ /розкрити свої здібності/ /мати престижну роботу/ /отримувати від неї задоволення/ /не перенапружуватись під час роботи/ /інше _____/.
12. Ваша зацікавленість у навчанні: /Низька/ /Посередня/ /Вища за середню/ /Висока/ /Дуже висока/.
13. Ви знаєте про умови і особливості професії: /Нічого/ /Мало/ /Приблизно половину/ /Багато/ /Майже все/.
14. Ваші професійні знання та вміння зараз: /Дуже низькі/ /Низькі/ /Посередні/ /Добрі/ /Дуже добрі/.
15. Працювати за професією Ви: /Не будете/ /Скоріше не будете/ /Ще не вирішили/ /Напевно будете/ /Будете/.
16. Ви готові до самостійної професійної праці: /Дуже погано/ /Погано/ /Посередньо/ /Добре/ /Дуже добре/.
17. Ваша середня навчальна успішність становить __ балів.
18. Ваше матеріальне становище: /Погане/ /Не дуже добре/ /Нормальне/ /Добре/ /Дуже добре/.

Індикаторами досліджуваних *новотворів* етапу, які характеризують професійну компетентність студентів стали:

- 1) професійна підготовленість (питання № 13, 14 опитувальника);
- 2) професійне самовизначення (питання № 15 опитувальника);
- 3) готовність до самостійної праці (питання № 16 опитувальника).

Особливості професійної компетентності студентів визначалися за допомогою Шкали самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема.

Особливості професійної спрямованості студентів характеризували питання № 10 - 12 опитувальника.

Індикаторами сприятливих та несприятливих для успішного перебігу даного етапу професійного становлення чинників стали: питання № 1 - 9 та 17 - 18 опитувальника, показники диференційно-діагностичного опитувальника Є.О. Климова та методики виявлення “Комунікативних та організаційних здібностей” (КОЗ-2).

Обґрунтування вибору методів емпіричного дослідження на 3 – 6 етапах професійного становлення (професійної адаптації, первинної професіоналізації, вторинної професіоналізації та професійної майстерності)

Основними завданнями досліджень на 3 – 6 етапах професійного становлення (період професійної діяльності) стали:

1. Визначення особливостей та чинників (сприятливих та несприятливих) формування професійної спрямованості та компетентності фахівців, зокрема, у розрізі властивих для різних етапів наступних новотворів:
 - 1) опанування фахівцями нової соціальної ролі, набуття досвіду самостійного виконання ними професійної діяльності (3-й етап);
 - 2) формування у фахівців професійної позиції, індивідуального стилю діяльності, рівня їх професійних досягнень (4-й етап);
 - 3) формування у фахівців професійного менталітету, ідентифікації з професійним співтовариством, професійної мобільності, корпоративності, гнучкого стилю діяльності, успішності підвищення їх професійного рівня (5-й етап);
 - 4) виходу фахівців на рівень творчої професійної діяльності, виникнення у них рухливих інтегративних психологічних новотворів, можливості самопроекування своєї діяльності і кар'єри, досягнення вершини (акме) професійного розвитку (6-й етап).
2. Визначення причин та особливостей виникнення у фахівців професійних криз, деструкцій, вигорання, причин припинення професійної діяльності тощо.

Для забезпечення вирішення вищевказаних завдань обґрунтовано використання чотирьох психодіагностичних методик, експертної оцінки та розробленого для даного етапу опитувальника:

1. Методика виявлення “Комунікативних та організаційних здібностей” (зміст методики вже розглядався).
2. Шкала самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема (у даному випадку, рівень самоефективності визначався щодо успішності професійної діяльності досліджуваних).

3. Модифікація опитувальника на професійне “вигорання” та деформацію (МВІ) надає можливість визначити три основні показники, що характеризують вказані негативні для професійного становлення явища: 1) емоційне виснаження; 2) деперсоналізація; 3) редукція особистих досягнень; а також узагальнене значення професійної деформації.
4. Методика “Вивчення задоволеності своєю професією та роботою” надає можливість визначити ступінь такої задоволеності.
5. Експертна оцінка досліджуваних за 9 параметрами: 1) професійна самостійність; 2) успішність підвищення професійного рівня; 3) професійна творчість; 4) соціально-правова компетентність; 5) спеціальна компетентність; 6) персональна компетентність; 7) аутокомпетентність; 8) екстремальна професійна компетентність; 9) загальна оцінка професійного рівня.
6. Опитувальник (текст опитувальника та обґрунтування його використання, як і вказаних психодіагностичних методик та експертної оцінки, наводяться нижче).

Анкета

ПІБ _____ вік __ посада _____

стаж роботи на посаді __ загальний стаж роботи за професією ____

Інструкція: Будь ласка, дайте відповіді на нижченаведені питання, вписавши у відповідне місце відповідь чи підкресливши відповідне твердження (одне чи декілька).

1. Чи швидко Ви повністю ввійшли в нову соціальну роль фахівця за своєю професією після закінчення навчання у ВНЗ – /Дуже довго/ /Довго/ /Приблизно як всі/ /Дуже швидко/ /Швидко/.

Приблизно скільки часу це зайняло (у роках, чи місяцях) – _____.

2. Як швидко Ви набули достатнього досвіду для повністю самостійного виконання Вашої професійної діяльності – /Дуже довго/ /Довго/ /Приблизно як всі/ /Дуже швидко/ /Швидко/.

Приблизно скільки часу це зайняло (у роках чи місяцях) – _____.

3. Чи сформувалася у Вас остаточно власна професійна позиція – /Ні/ /Частково/ /Майже/ /Так/.

Якщо “Так”, то приблизно скільки років назад – _____.

4. Чи сформувався у Вас остаточно індивідуальний стиль професійної діяльності (врахування власних індивідуальних особливостей при виконанні діяльності) – /Ні/ /Частково/ /Майже/ /Так/.

Якщо “Так”, то приблизно скільки років назад – _____.

5. Як Ви оцінюєте власний *професійний рівень* – /Низький/ /Нижчий за середній/ /Середній/ /Вищий за середній/ /Високий/.

6. Як Ви оцінюєте Ваш наявний на даний момент *рівень професійних досягнень* – /Низький/ /Нижчий за середній/ /Середній/ /Вищий за середній/ /Високий/.

7. Чи виробився у Вас остаточно професійний менталітет, ідентифікація з професійним співтовариством, стійке відчуття корпоративності – /Ні/ /Частково/ /Майже/ /Так/.

- Якщо “Так”, то приблизно скільки років назад – _____.
8. Чи сформувалися у Вас професійна мобільність, гнучкий стиль діяльності – /Ні/ /Частково/ /Майже/ /Так/.
- Якщо “Так”, то приблизно скільки років назад – _____.
9. Ви оцінюєте підвищення власного професійного рівня за останній час (роки, місяці) як – /Неуспішне/ /Здебільшого неуспішне/ /Посереднє/ /Успішне/ /Дуже успішне/.
10. Чи вийшли Ви вже на рівень творчого здійснення власної професійної діяльності – /Ні/ /Частково/ /Майже/ /Повністю/.
- Якщо “Повністю”, то приблизно скільки років назад – _____.
11. Чи вийшли Ви вже на рівень самопроекування власної професійної діяльності і кар'єри – /Ні/ /Частково/ /Майже/ /Повністю/.
- Якщо “Повністю”, то приблизно скільки років назад – _____.
12. Чи досягли Ви вже вершини досягнень у своїй професії – /Ні/ /Так/. Якщо “Ні”, то вважаєте це за можливе – /Ніколи/ /Сумнівним/ /Через 15-25 років/ /Через 5-10 років/ /Через кілька років/ /Дуже скоро/.
13. Ви зацікавлені у своїй професійній діяльності – /Дуже мало/ /Мало/ /Посередньо/ /Сильно/ /Дуже сильно/.
14. Вас її зміст – /Не задовольняє/ /Більшою мірою не задовольняє/ /Більш задовольняє/ /Повністю задовольняє/.
15. Вас зарплата – /Не задовольняє/ /Більшою мірою не задовольняє/ /Більшою мірою задовольняє/ /Повністю задовольняє/.
16. Власна кар'єра – /Не задовольняє/ /Більшою мірою не задовольняє/ /Більшою мірою задовольняє/ /Повністю задовольняє/.
17. Власне соціальне становище – /Не задовольняє/ /Більшою мірою не задовольняє/ /Більшою мірою задовольняє/ /Задовольняє/.
18. Ви свою професію – /Не любите/ /Ставитеся байдуже/ /Швидше любите/ /Дуже любите/.
19. Ви працюєте над підвищенням власного професійного рівня – /Ні/ /Майже ні/ /Періодично/ /Постійно/.
20. Ваші стосунки з колегами переважно – /Дуже погані/ /Погані/ /Посередні/ /Добрі/ /Дуже добрі/.
21. Ваші стосунки з начальством переважно – /Дуже погані/ /Погані/ /Посередні/ /Добрі/ /Дуже добрі/.
22. Ви за робочий день втомлюєтеся – /Надзвичайно сильно/ /Сильно/ /Посередньо/ /Не сильно/.
23. Ваше здоров'я – /Дуже погане/ /Погане/ /Посереднє/ /Добре/ /Дуже добре/.

Індикаторами досліджуваних *новотворів* різних етапів, які характеризують професійну компетентність та спрямованість фахівців стали:

- 1) опанування нової соціальної ролі (питання № 1 опитувальника);
- 2) набуття досвіду самостійного виконання професійної діяльності (питання № 2, експертна оцінка № 1);
- 3) формування професійної позиції (питання № 3 опитувальника);
- 4) формування індивідуального стилю діяльності (питання № 4 опитувальника);

- 5) рівень професійних досягнень (питання № 5, 6 опитувальника, експертна оцінка № 9);
- 6) формування професійного менталітету, ідентифікації з професійним співтовариством, корпоративності (питання № 7 опитувальника);
- 7) формування професійної мобільності, гнучкого стилю діяльності (питання № 8 опитувальника);
- 8) успішність підвищення професійного рівня (питання № 5, 9 опитувальника, експертна оцінка № 2);
- 9) вихід на рівень творчої професійної діяльності (питання № 10 опитувальника, експертна оцінка № 3);
- 10) самопроекування своєї діяльності і кар'єри (питання № 11 опитувальника);
- 11) досягнення вершини (акме) професійного розвитку (питання № 12 опитувальника, експертна оцінка № 9).

В узагальненому вигляді професійну компетентність фахівців характеризує показник професійної самоефективності за Шкалою самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема, й окремі її складові – показники експертної оцінки: соціально-правова компетентність (оцінка № 4), спеціальна (№ 5), персональна (№ 6), аутокомпетентність (№ 7), екстремальна професійна компетентність (№ 8).

Особливості професійної спрямованості фахівців характеризують також: мотиви (питання № 13 опитувальника), ціннісні орієнтації (питання № 14 - 17), професійна позиція (питання № 18 – 19).

Індикаторами сприятливих та несприятливих для успішного перебігу даного етапу професійного становлення чинників стали питання № 20 - 23 опитувальника та показники застосованих психодіагностичних методик.

Отже, у **підсумку** статті, можна сказати, що у практиці психологічних досліджень можуть бути успішно використані як розглянуті загальні теоретичні передумови обґрунтування вибору їх методичного забезпечення, так і практичні засоби такого обґрунтування. Також можуть стати у нагоді практичні приклади розробки опитувальників у залежності від поставлених в дослідженні завдань, та й самі наведені опитувальники для використання у близьких за спрямованістю дослідженнях.

Література

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. - СПб.: Питер, 2001. - 272 с.
2. Бондарчук О.І. Експериментальна психологія: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2003. – 118 с.
3. Горбунова В.В. Експериментальна психологія в схемах і таблицях. Кредитно-модульна система організації навчального процесу: навч. посіб. для студ. ВНЗ. – К.: Професіонал, 2007. – 207 с.
4. Готтсданкер Ф. Основы психологического эксперимента: Учеб. пособие: Пер. с англ.– М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 464 с.

5. Дружинин В.Н. Экспериментальная психология: Учеб. пособие. - 2-е изд., доп. - СПб.: Питер, 2008. - 320 с.
6. Зеер Э.Ф. Психология профессий: Учебн. пособие. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический Проект, Фонд «Мир», 2005. - 336 с.
7. Ильин Е.П. Теория функциональных систем и психофизиологические состояния // Теория функциональных систем в физиологии и психологии. - М.: Наука, 1978. - С. 325 - 346.
8. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: Монографія. - К.: Міленіум, 2004. - 265 с.
9. Корнилова Т.В. Экспериментальная психология: Теория и методы: Учебн. для студ. вузов. - М.: Аспект Пресс, 2002. – 381 с.
10. Леонова А.Б. Психодиагностика функциональных состояний человека. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. - 200 с.
11. Максименко С.Д. Общая психология. - М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 1999. - 528с.
12. Максименко С.Д., Носенко Е.Л. Експериментальна психологія: Навч. посіб. - К.: МАУП, 2002. - 128 с.
13. Макаренко М.В. Основи професійного відбору військових спеціалістів та методики вивчення індивідуальних психофізіологічних відмінностей між людьми. – К.: “Черкаський ЦНТЕІ”, 2006. – 395 с.
14. Мартин Д. Психологические эксперименты. - СПб.: Еврознак, 2002. - 480 с.
15. Никандров В.В. Экспериментальная психология: Учебник. – Изд. 2-е, доп. – СПб.: Речь, 2007. – 512 с.
16. Солсо Р.Л., Джонсон Х.Х., Бил М.К. Экспериментальная психология: Практический курс. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 528 с.
17. Фресс П., Пиаже Ж. Экспериментальная психология. Вып. I – II. – М.: Прогресс, 1966. – 429 с.

В статье изложены общие теоретические предпосылки обоснования выбора методического обеспечения психологических исследований и пример его практического осуществления относительно исследования особенностей формирования профессиональной направленности и компетентности специалистов профессий типа “человек-человек” на разных этапах профессионального становления.

Ключевые слова: психологическое исследование, методы исследования, профессии типа “человек-человек”, профессиональное становление.

The general theoretical preconditions of methodical maintenance of psychological researches choice's and example of its practical realisation concerning research of a professional orientation and competence features' formation of the “people-people” professions' at various professional stages, are considered in the article.

Key words: psychological research, methods of research, “people-people” professions', professional development.